

Безробітна сільська молодь — резерв покриття дефіциту кваліфікованих кадрів на ринку праці

М. МАХСМА,

кандидат економічних наук

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Досліджено сучасний стан і тенденції українського ринку праці. Розглянуто проблему дисбалансу ринку праці робітничих професій. На основі проведеного аналізу запропоновано заходи щодо усунення дефіциту робітничих кадрів шляхом залучення безробітної сільської молоді.

Исследованы современное состояние и тенденции украинского рынка труда. Рассмотрена проблема дисбаланса рынка труда рабочих профессий. На основе проведенного анализа предложены меры устранения дефицита рабочих кадров путем привлечения безработной сельской молодежи.

Contemporary condition and tendencies of Ukrainian market of labor are studied. The problem of disbalance work occupations of market of labor are considered. On the basis of the performed analysis the measures of removing of work personals deficit by means involving of unemployed rural youths are offered.

Ключові слова: ринок праці, дисбаланс ринку праці робітничих професій, безробітна сільська молодь.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринку праці України характеризується порівняно низьким рівнем безробіття населення, визначеним за методологією МОП (за 2007 р. — 6,4% економічно активного населення), тоді як у Євросоюзі він сягав 7,1%, а у таких розвинутих країнах як Німеччина, Іспанія, Франція, Словаччина та ін. — відповідно 8,4; 8,3 та 11,3%¹. Разом із тим структура зайнятості населення не відповідає пропорціям економічно розвинутих країн, оскільки значна частина працюючих зайнята ще у сільському господарстві та промисловості. Зростання ризиків, пов'язаних зі вступом України в СОТ, поглибленням глобалізаційних процесів, демографічною кризою, несприятливими міграційними процесами, ускладнює ситуацію на вітчизняному ринку праці, загострює існуючі проблеми і породжує нові.

Однією з важливих проблем сучасного ринку праці України є суттєва його розбалансованість, що проявляється у дисбалансі попиту та пропозиції робочої сили. Так, незважаючи на значне перевищення пропозиції над попитом, практично половина вакантних робочих місць залишається незаповненими через невідповідність якісних характеристик претендентів на робочі місця вимогам роботодавців².

Метою дослідження є визначення можливих напрямів усунення проблеми дисбалансу ринку праці

робітничих професій в Україні через залучення безробітної сільської молоді.

Виклад основного матеріалу. Нині український ринок праці відчуває дефіцит кадрів кваліфікованих робітників з інструментом (за підсумками 2007 р., таких не вистачало більше 167 тис. осіб) (рис. 1). Найбільше ринок праці потребує робітників металургійних і машинобудівних професій (99,9 тис. осіб), а також робітників із видобутку корисних копалин і на будівництві (74,1 тис. осіб). Незадоволеною залишається потреба і в робітниках, що обслуговують машини, та у складальниках машин (дефіцит кадрів — понад 20 тис. осіб).

Ринку праці бракує також професіоналів (дефіцит кадрів по них склав понад 13 тис. осіб).

Особливо роботодавцям не вистачає професіоналів у галузі фізичних, математичних і технічних наук (близько 12 тис. осіб), та в галузі біологічних, агрохімічних та медичних наук (потреба в них — близько 13 тис. осіб) (табл. 1).

Враховуючи те, що престижність робітничих професій низька, розбалансованість цього сегмента ринку праці поглиблюватиметься. Особливо ситуація загостриться років через п'ять, коли особи передпенсійного віку та пенсіонери, що часто закривають ці вакансії, вийдуть на пенсію. Серед молоді ці професії не популярні.

Суттєвим резервом покриття дефіциту кваліфікованих кадрів робітничих професій на українському

¹ Інтернет-сторінка Євростату // <http://www.eurostat.int/comm/evrostat>. — 2007. — [23 берез. (дата відвідування)].

² Дисбаланс на ринку праці. Робітничі професії: сьогодення та перспективи. Круглий стіл. — К.: Державна служба зайнятості. — 19 листоп. — 2008.

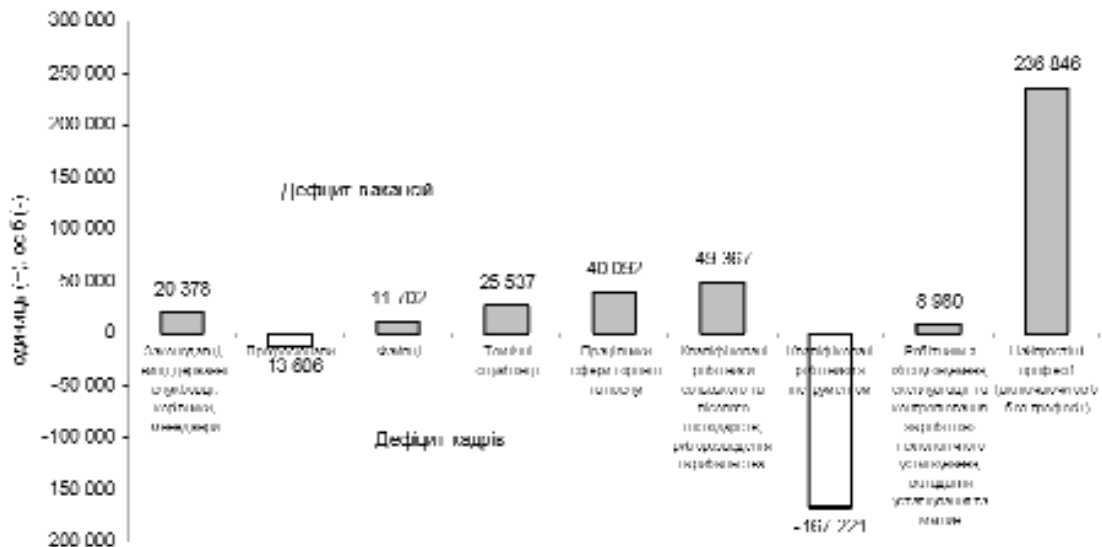

Рис. 1. Дефіцит вакансій (+) або дефіцит кадрів (-) у 2007 р. (за розділами кваліфікації професій)³

ринку праці за певних умов може стати сільська молодь. Чисельність населення України на 1.09.08 р. становила 46,2 млн осіб, з них третину складають селяни — 14,6 млн осіб (31,7%). Така ж частка селян і серед зайнятих у народному господарстві України (з 21 070 тис. осіб зайнятого населення 6635 тис. осіб — селяни).

Характерною особливістю структури зайнятості сільського населення є значна частка (43,7%) самозайнятих, до яких належать роботодавці і безкоштовно працюючі члени сім'ї (табл. 2). Фактично переважна їх більшість зайняті в особистому підсобному господарстві. Слід зазначити також, що сільське господарство

залишається основним видом діяльності неформального сектора економіки, що в ньому працює понад 70% зайнятого сільського населення.

Чисельність найманої робочої сили в аграрних підприємствах постійно скорочується. Тільки за період з 2000 до 2007 р. кількість найманих працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, скоротилася у 2,5 разу (з 2551 до 1005 тис. осіб) (рис. 2). Нині їх чисельність значно менша.

Негативні тенденції простежуються і щодо якісного складу сільської робочої сили. Так, скорочення частки молоді за зростання частки осіб похилого віку, що

Таблиця 1

Співвідношення попиту та пропозиції робочої сили за деякими професіями на ринку праці України у 2006–2007 рр.⁴

Категорії персоналу	2006		2007	
	Дефіцит вакансій (+), дефіцит кадрів (-)	Пропозиція працівників, осіб	Попит на працівників, осіб	Дефіцит вакансій (+), дефіцит кадрів (-)
Професіонали	8634	140 833	154 439	-13 606
у т. ч. у галузі фізичних, математичних і технічних наук	-5486	36 346	48 025	-11 679
у галузі біологічних, агрохімічних та медичних наук	-10 804	15 002	27 915	-12 913
викладачі	10 181	24 470	16 831	7639
інші професіонали	14 743	65 015	61 668	3347
Кваліфіковані робітники з інструментом	-159 706	307 639	474 860	-167 221
у т. ч. робітники з видобутку корисних копалин і на будівництві	-82 755	82 740	156 799	-74 059
робітники металургійних та машинобудівних професій	-85 552	156 769	256 660	-99 891
інші кваліфіковані робітники з інструментом	8601	68 130	61 401	6729
Робітники, що обслуговують машини, та складальники машин	-25 595	112 691	133 801	-21 110

³ Відповідність обсягів і напрямів підготовки кадрів потребам ринку праці: інформаційно-аналітичні матеріали. — К. : Державний центр зайнятості. — 2008 р.

⁴ Там же.

властиве всьому українському суспільству, найбільш швидко відбувається у сільській місцевості. Аналіз вікового складу сільського населення свідчить, що молодших працездатного віку селян (до 16 років) – 18%; працездатного віку – 55% і майже третина сільського населення (27%) – пенсійного віку (рис. 3). Негативною рисою вікової структури сільського населення є те, що чисельність селян, старших працездатного віку, майже на третину перевищує чисельність молоді, що дедалі збільшує демографічне навантаження на працююче населення.

Молодь у віці від 15 до 25 років є найбільш мобільною частиною населення. За даними Держкомстату України, у віковій категорії 15–19 років – 7,2% сільського населення (1070 тис. осіб); приблизно стільки ж селян віком 20–24 років (1012 тис. осіб); у віці 25–29 років – 962 тис. осіб. Остання вікова категорія селян порівняно менш мобільна, оскільки вже може бути прив'язана до села, наприклад, родиною, роботою. Молодь віком до 25 років стоїть перед вибором професії (тобто не має роботи) або отримала її переважно в СПТУ і вже зіткнулася із сільським безробіттям. Рівень безробіття сільського населення у першому півріччі 2008 р. склав 5,5%. Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття майже удвічі вищий і складає 10,2% економічно активного населення цієї вікової групи (табл. 3). Якщо зважати на те, що сільськогоспо-

дарському виробництву притаманне і приховане безробіття, реальна оцінка чисельності безробітної молоді значно зростає. У структурі незайнятого населення, зареєстрованого у службі зайнятості, більше третини (36%) – працівники сільського господарства.

Важливою передумовою необхідності вивільнення сільської молоді з сільськогосподарського виробництва є те, що саме у цій галузі економіки спостерігається дефіцит вакансій (49,4 тис. осіб), менший лише за дефіцит вакансій для осіб найпростіших професій (236,8 тис. осіб). Серед останніх значну частину складають селяни – 79,9 тис. осіб, або майже третина (табл. 4). Про розбалансованість сільського ринку праці, його трудовнадлишкову кон'юнктуру свідчить суттєве перевищення пропозиції сільської праці над попитом на неї. Так, у 2007 р. чисельність незайнятих кваліфікованих робітників сільського господарства майже у 7 разів перевищувала потребу в них сільськогосподарських підприємств. На сільське господарство припадало 5,5% загальної чисельності незайнятого населення і лише 0,8% сукупної потреби у працівниках. Надалі ця диспропорція поглиблюватиметься.

Вочевидь структура народного господарства України зазнає суттєвих змін: матеріальне виробництво, до якого належить і сільське господарство, поступається провідною роллю сфері нематеріального виробництва. Ці зміни відбуваються доволі швидкими темпами, осо-

Таблиця 2

Чисельність і структура зайнятого населення України за статусами зайнятості у I півріччі 2008 р. *

Показники	Всього населення	Міське	Сільське
Всього зайнято, тис. осіб	21 070	14 434,6	6635,8
з них: працюючі за наймом, %	81,2	92,7	56,3
самозайняті, %	18,8	7,3	43,7

* Джерело: Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>

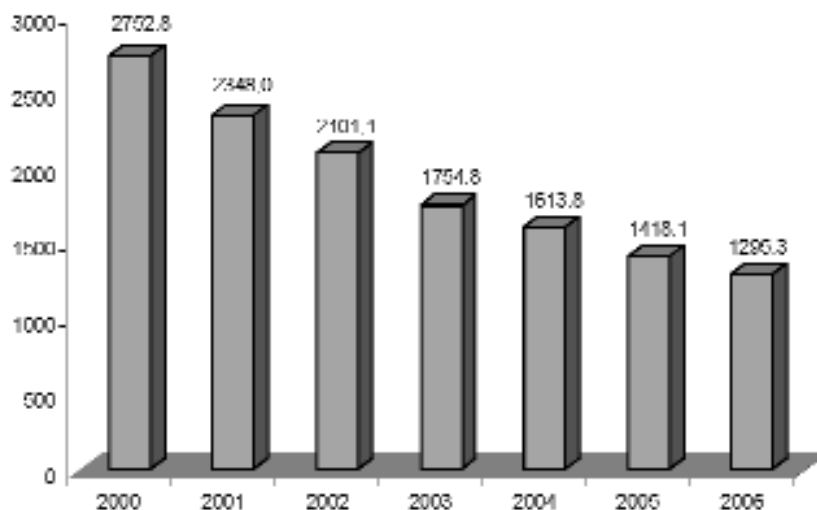

Рис. 2. Динаміка середньооблікової чисельності найманих працівників, зайнятих у сільському господарстві у 2000–2006 рр., тис. осіб

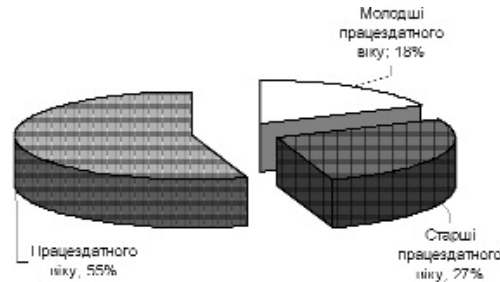

Рис. 3. Структура вікового складу сільського населення України у 2007 р.

Таблиця 3

**Рівень безробіття населення (за методологією МОП)
за місцем проживання та віковими групами у I півріччі 2008 р.,
% до економічно активного населення відповідної групи**

Категорії населення	Всього	Вікові групи, років				
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59
Все населення	6,2	13,2	6,9	5,1	6,1	4,0
міське	6,6	14,7	7,2	4,9	6,3	4,0
сільське	5,5	10,2	6,2	5,4	5,5	4,1

* Джерело: Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 4

**Розподіл незайнятого населення та попиту підприємств на робочу силу деяких професій
на ринку праці України у 2006–2007 рр., тис. осіб⁵**

Категорії персоналу	2006	2007		
	Дефіцит вакансій (+), дефіцит кадрів (-)	Пропозиція працівників, осіб	Попит на працівників, осіб	Дефіцит вакансій (+), дефіцит кадрів (-)
Всього	445,1	241,9	220,8	21,1
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства	50,2	90,9	41,6	49,4
Найпростіші професії	326,6	620,1	384,1	236,8
в тому числі у:				
торгівлі та сфері послуг	32,4	157,9	151,1	6,8
сільському господарстві	102,9	123,5	43,6	79,9
будівництві, промисловості, транспорті	37,8	217,3	185,9	31,4
Загальні професії для всіх галузей економіки	153,4	122,4	3,6	118,8

бливо у сільському господарстві, частка якого у структурі валової доданої вартості за 6 років зменшилася майже у 2 рази (з 16,3% у 2000 р. до 8,3% у 2006 р.) (табл. 5). Ця тенденція спостерігатиметься і в майбутньому.

Відповідно до оновлення структури економіки змінюється і структура зайнятості населення. Працівники поступово вивільняються із сільського господарства. Щоправда, нині темпи вивільнення працівників суттєво відстають від темпів скорочення частки сільського господарства у структурі валової доданої вартості. На тлі дворазового скорочення питомої ваги аграрного сектора у національному виробництві зайнятість

у ньому зменшилась менше, ніж на 3% (рис. 4). Разом із тим темпи вивільнення працівників з аграрного сектора й надалі прискорюватимуться, і це відбуватиметься доти, доки структура зайнятості населення не наблизиться до європейських стандартів. Як відомо, у розвинутих країнах Західної Європи у сільському господарстві зайнято менше 5% робочої сили.

Не сприяє збалансуванню попиту та пропозиції робочої сили робітничих професій і ринок освітніх послуг. За даними Держкомстату України, у 2006 р. кількість професійно-технічних навчальних закладів становила 1021, що на 51 менше, порівняно з 2000 р. Нараховується 920 вузів I–IV рівнів акредитації (при-

⁵ Відповідність обсягів і напрямів підготовки кадрів потребам ринку праці: інформаційно-аналітичні матеріали. — К.: Державний центр зайнятості. — 2008.

Таблиця 5

Динаміка частки сільського господарства у валовій доданій вартості та кількості зайнятих в Україні у 2001–2006 рр.⁶

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Валова додана вартість, млн грн	180 490	201 194	240 217	313 046	388 601	468 068
Сільське господарство, млн грн	29 421	29 418	29 059	37 258	40 542	40 643
Сільське господарство, %	16,3	14,6	12,1	11,9	10,4	8,7
Всього зайнято, тис. осіб	19 971,5	20 091,2	20 163,3	20 295,7	20 680,0	20 730,4
у т. ч. у сільському господарстві, тис. осіб	4153,3	4138,8	4105,7	3998,3	4005,5	3652,6
зайнято у сільському господарстві, %	20,8	20,6	20,4	19,7	19,3	17,9

близно на 100 менше, порівняно з 2000 р). Чисельність учнів професійно-технічних навчальних закладів залишилася приблизно на тому ж рівні (102 особи на 10 000 населення). Водночас кількість студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації зростає майже у 2 рази і склала у 2006 р. 597 осіб на 10 000 населення, тоді як у 2000 р. їх налічувалося 300. Таким чином, уже зараз чисельність студентів вузів майже у 6 разів перевищує кількість учнів професійно-технічних закладів освіти. Це означає, що доволі проблематичним уже у найближчому майбутньому буде покриття дедалі зростаючого дефіциту робітничих кадрів на ринку праці.

Зменшення чисельності учнів професійно-технічних закладів — не єдина проблема ринку робітничих професій. Не менш важливою є невідповідність професійно-кваліфікаційного рівня випускників цих закладів сучасним вимогам роботодавців. Цю проблему загострює скрутний фінансовий стан профтехучилищ, відсутність коштів на своєчасне оновлення їх матеріально-технічної бази і внаслідок цього суттєве відставання останньої від сучасного технічного і технологічного розвитку підприємств. У результаті складається суперечлива ситуація: з одного боку ринок відчуває нестачу в кадрах робітничих професій, з іншого — випускникам училищ важко працевлаштуватися. Так, у 2007 р. за допомогою у працевлаштуванні до державної служби зайнятості звернулося 8,4 тис. випускників, причому майже 40% з них були кваліфікованими робітниками з інструментом, які, як було зазначено вище, особливо потрібні на ринку праці.

До причин незбалансованості ринку праці робітничих професій можна віднести і надто низький рівень працевлаштування випускників ПТУ за набутою професією, адже таких тільки 23%. За даними Державної служби зайнятості, найвищий рівень працевлаштування за набутою професією властивий для кваліфікованих робітників з інструментом і робітників з обслуговування технологічного устатку-

вання (близько 80%). Загалом майже половина молоді працює не за фахом. Основними причинами цього, як свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді, є відсутність вакансій (42%) та незадоволеність рівнем оплати праці (40%). Ще 8% не працюють за спеціальністю через неможливість кар'єрного зростання на такій роботі.

Причиною того, що випускники навчальних закладів не працюють потім за фахом є і те, що абітурієнти отримують недостатньо інформації про можливості майбутнього працевлаштування, не приділяють їй досить уваги, керуються у виборі професії модою або престижністю. Так, одними з найпрестижніших молоді вважає професії юриста та банківського працівника, хоча вже зараз на ринку праці існує надлишок пропозиції робочої сили за цими професіями, і в майбутньому він зростатиме. Цьому сприятиме і те, що навчальні заклади не скорочують набори за цими спеціальностями, керуючись у своїх діях не стільки потребами ринку праці, скільки попитом на них абітурієнтів і можливістю отримання з цього прибутку.

Зазначене свідчить про суттєву неузгодженість ринку праці та ринку освітніх послуг. Уже у найближчому майбутньому можна очікувати ще більшого поглиблення дисбалансу між ними і, як наслідок, подальшого розбалансування попиту та пропозиції робочої сили.

Висновки. Проблема усунення дисбалансу ринку праці має вирішуватися як на макро-, так і на мікрорівні. Теорія і практика розвитку економічних систем давно довела, що сподіватися лише на ринковий механізм у збалансуванні будь-якого ринку, а особливо ринку праці, не варто. Про забезпечення ефективної зайнятості у суспільстві, подолання безробіття мають дбати усі суб'єкти ринку: і найманий працівник як найбільш зацікавлений у забезпеченні високого рівня власного життя, і власник як зацікавлений у забезпеченні високої конкурентоспроможності своєї продук-

⁶ Сільське господарство України 2006 р. Статистичний довідник. — К.: Держкомстат України. Департамент статистики сільсько-го господарства та навколишнього середовища. — 2007. — С. 30, 37.

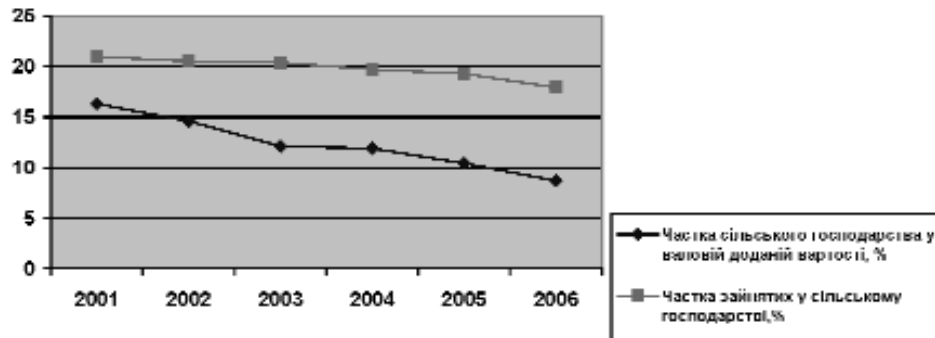

Рис. 4. Динаміка частки сільського господарства у валовій доданій вартості та кількості зайнятих в Україні

ції, і держава, яка у соціально орієнтованій ринковій економіці покликана виступати гарантом продуктивної зайнятості і на цій основі забезпечувати гідний рівень і якість життя своїм громадянам.

На державному рівні доцільно сприяти підвищенню престижу робітничих професій, формуванню у молоді і в суспільстві загалом поваги до представників цих професій.

Крім того, зменшенню дефіциту робітничих кадрів сприятиме збільшення обсягів дотацій роботодавцям, що забезпечують молодь першим робочим місцем (у 2008 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 223 затверджено перелік професій і спеціальностей, за якими їм можуть надаватися такі дотації). Завдяки такому заходу у минулому році було працевлаштовано близько 3 тис. випускників навчальних закладів і виділено на це 32 млн грн⁷.

Іншим важливим заходом є формування і розміщення державного замовлення на підготовку робітничих кадрів для державних потреб Міністерством економіки України за участі Державного центра зайнятості з обов'язковим узгодженням його обсягів із пропозиціями обласних, міських центрів зайнятості та навчальних закладів.

Щодо конкретних заходів зі збалансування кон'юнктури ринку праці на рівні обласних, районних центрів зайнятості завданнями у сприянні подоланню дефіциту кадрів робітничих професій мають бути:

- активізація профорієнтаційної роботи серед сільської шкільної молоді для спрямування її на здобуття робітничих професій, яких потребує ринок;
- інформування незайнятого сільського населення про наявні вакансії робітничих професій, про рівень та умови оплати праці на них;
- організація професійного навчання, перепідготовки сільських кадрів відповідно до вимог ринку праці, підвищення рівня їх кваліфікації, орієнтування селян на отримання суміжних професій, що збільшить імовірність подальшого працевлаштування;

- проведення спільно з роботодавцями і з професійно-технічними закладами ярмарок вакансій робітничих професій для сільського населення, днів відкритих дверей у навчальних закладах з інформування майбутніх абітурієнтів з сільської місцевості про можливість їх працевлаштування у місті за фахом після закінчення навчання. Організація зустрічей з роботодавцями та успішними підприємцями, Героями та ветеранами праці тощо.

Роботодавці, які зацікавлені у залученні сільських кадрів на промислові підприємства, можуть заохотити незайняте сільське населення, особливо молодь, шляхом:

- перенесення окремих видів промислового виробництва (наприклад, переробних підприємств) у сільську місцевість, що дасть змогу залучати до роботи не тільки молодь, а й інше незайняте сільське населення;
- забезпечення місцем проживання працівників дефіцитних професій (надання кімнат у гуртожитку, повна або часткова оплата оренди житла, надання пільгових кредитів на будівництво житла);
- підвищення рівня заробітної плати дефіцитних працівників робітничих професій і забезпечення високого її рівня, адже низький рівень оплати на цих роботах залишається однією з головних причин небажання молоді виконувати їх;
- організації підприємством доставки працівників на роботу та з роботи (виділення для цього службового транспорту чи компенсація транспортних витрат працівнику);
- стимулювання працівника до підвищення його професійно-кваліфікаційного рівня, орієнтування його на систему безперервної освіти і набуття більшої кількості професій протягом усього трудового життя шляхом матеріального заохочення;
- створення належних умов праці та відпочинку на виробництві;
- надання інших благ соціального пакета (медичне та пенсійне страхування, допомога на навчання дітей, безкоштовні обіди тощо, виходячи з фінансових

⁷ Відповідність обсягів і напрямів підготовки кадрів потребам ринку праці: інформаційно-аналітичні матеріали. — К. : Державний центр зайнятості. — 2008.